

Каліф Лелека

Вільгельм Гауф

Не знаю, давно це було чи, може, трапилося вчора, тільки часом глянеш на якого птаха або звіра, і здається, дивиться він на тебе геть по-людському. Отож і багдадський правитель не думав не гадав, а прийняв лелечу подобу. Було ж усе так.

Якось по обіді каліф Хасид сидів собі на канапі, поволі пахкав люлькою і потягував смачну каву. Хвильку тому він був трохи задрімав — правителям так само часом бракує сили! — і нині втішався літньою знемогою, раз по раз смикаючи свою бороду. Такої години зазвичай йому відлягало від серця, тож щоразу до свого зверхника навідувався великий візир Мансор. Нині він теж ніби з-під землі уродився, проте чомусь стояв мовчки, заглиблений у свої думки. Каліф вийняв люльку з рота і мовив:

— Чому ти так сумуєш, великий візире? Візир лише шанобливо склав руки на грудях, ударив чолом панові і відказав:

— Мій володарю, я й сам не знаю, що мене гнітить, але щойно до нашого палацу прибудився якийсь купець, і має він такий вишуканий крам, аж мені дошкуляє, що не маю я й ламаного шеляга за душею.

Каліф хотів потішити свого вірного слугу, тому послав униз чорношкірого раба, щоб той покликав купця. Невдовзі раб повернувся з купцем. Гладкий смаглявий коротун у старенькому вбранні, він витягнув на світ Божий якусь скриню. Варто було незнайомцеві підняти кришку, як посипалася звідти всяка всячина: разки намиста й персні, оздоблені блискучими самоцвітами пістолі, келихи й гребінці. Каліф і його візир уважно розглядали все. Тоді каліф купив собі і Мансорові вишукані пістолі, а візирівій дружині — гребінець. Купець хотів був уже закрити свою скриню, аж каліф уздрів поміж краму маленьку скриньку. Правитель Багдада попросив у гостя показати, що всередині. Узяв купець скриньку і дістав звідти маленьку табакерку з чорним порошком і цидулку, на якій, сплітаючись у слово, вимережувалися химерні літери. Проте, ні каліф, ані візир не зрозуміли напису.

— Порошок і цидулку дав мені колись купець із Мекки, — мовив незнайомец, — не знаю, що то таке. Якщо заплатите кілька динарів, то віддам вам їх, а ні, то беріть їх задарма.

Так порошок і цидулка потрапили в руки багдадського володаря.

Каліф полюбляв часом погортати старі рукописи з власного зібрання, тож йому кортіло дізнатися, що ж написано у тій пожовклій записці. А проте, ні він, ні візир не знали, хто б міг розтлумачити, про що говорить таємничий напис.

— Мій пане і володарю, — мовив якось візир, — живе у великій мечеті один мудрець на ім'я Селім. Ходять чутки, що тямить він у всіх мовах. Накажи, хай прийде до палацу, може, хоч він знає, що кажуть ці химерні літери.

Сказано — зроблено. Мудрець Селім не змусив себе чекати.

— Селіме, — мовив каліф, — подекують, що в тебе світла голова; глянь-но на ці

закрутні. Прочитаєш — накажу подарувати тобі найкращого халата з тих, які є лише у моїх шафах, а коли ні — мої слуги щедро тебе відлупцюють, так що забудеш і те, що досі знав. Вклонився Селім і мовив:

— Як волієте, володарю!

Поглянувши він на літери і за мить вигукнув:

— Це латина, пане, коли ж ні, висіти мені на шибениці.

— Кажи, що тут написано, — звелів Халіф, — якщо вже це латина.

І заходився Селім тлумачити: "Людина, яка знайшла це, хай подякує Аллахові за його ласку! Якщо хто понюхає порошок із цієї табакерки і при цьому вимовить "мутабор", той може перетворитися на будь-якого звіра і розумітиме мову звірів. Коли ж він захоче знову прийняти людську подобу, хай тричі вклониться обличчям на схід і вимовить те ж слово; проте, якщо вже ти перетворився на звіра, то в жодному разі не смійся, бо чарівне слово вилетить у тебе з голови, і ти залишишся звіром".

Коли мудрець Селім замовк, каліф тішився, мов дитина. Він узяв із Селіма обіцянку, що той нікому не видасть таємниці, подарував йому гарний одяг і відпустив.

За хвилину каліф звернувся до свого візира:

— Оце і справді вдала покупка, Мансоре! До чого ж весело буде стати звіром! Завтра вранці приходь до мене; ми разом подамося в поле, нюхнемо якусь дешицу з моєї табакерки і послухаємо, що мовиться в повітрі, в лісі і в полі!

Уранці наступного дня, не встиг каліф Хасид поснідати й одягтись, як до покою зайшов великий візир: хіба він не домовлявся вчора пройтися вдвох із каліфом?!

Каліф заткнув за пояс табакерку із чарівним порошком, наказав слугам лишатися вдома і вдвох із великим візиром вирушив у путь. Спершу вони брели великими садами каліфа, проте даремно шукали бодай якусь живу істоту, щоб перевірити свій фокус. Тоді великий візир запропонував піти до ставка, де частенько бачив цілі зграї лелек, що походжали з поважним виглядом і невпинним клекотанням.

Недовго думаючи, правитель пристав на думку візира і вони рушили до ставка. Щойно підійшли до берега, як побачили, що озерцем крокує якийсь лелека, видивляючись жаб і раз по раз клацаючи дзьобом. Водночас вони зауважили, як ген-ген у небі летить другий лелека і, вочевидь, збирається сісти в той самий ставок.

— Закладаюся на свою бороду, ясновельможний пане, — сказав великий візир, — що оті два цибані зараз почнуть між собою цікаву розмову. А що як нам перетворитися на лелек?

— Розумно придумано, — відповідав каліф. — Але спершу треба ще раз згадати, як знову стати людьми. Авжеж, — тричі поклонитися на схід і вимовити "мутабор", тоді я знову стану каліфом, а ти — візиром. Але борони Боже розсміятись, інакше ми пропали!

Поки каліф говорив, другий лелека шугнув у них над головами й поволі спустився на землю. Каліф швидко витяг із-за пояса табакерку, взяв із неї жменьку тютюну і простягнув долоню великому візиру; той понюхав, і обидва крикнули в один голос: "Мутабор!".

За мить їхні ноги витончилися і почервоніли; ошатне взуття каліфа і його супутника перетворилося на незграбні лелечі лапи, руки стали крильми, шия витягнулась і тепер була з півметра завдовжки, борода зникла, а тіло вкрилося м'яким пір'ям.

— А дзьоб у вас, пане великий візире, нівроку, — вимовив, оговтавшись від подиву, каліф. — Бородою пророка присягаюся, нічого такого я в своєму житті не бачив.

— Уклінно дякую, — відказав великий візир, кланяючись, — проте насмілюся зауважити, що вашій величності лелеча подоба ще більше до лиця, ніж вигляд каліфа. Може, ми пішли б послухати наших братів і дізнаємося, чи насправді зрозуміємо лелечу мову?

Тим часом другий лелека встиг спуститися на землю; він почистив собі дзьобом ноги, пригладив пір'я і рушив до першого лелеки. Обидва лелеки-новачки і собі посунули ближче і, на превеликий свій подив, почули таку розмову:

— Доброго ранку, пані Довгоніжко! — Ледве розвиднілося, а ви вже на луках?

— Дякую, любя Тріскачко! Я вже надибала собі дещо на сніданок. Чи не хотіли б скуштувати четвертинку ящірки або жаб'яче філе?

— Уклінно дякую, але сьогодні в мене немає анінайменшого апетиту. Я прилетіла на луки зовсім в іншій справі. У батька сьогодні гості, мені доведеться танцювати перед ними, ось я і хочу нишком трохи повправлятися.

І юна лелека закружляла луками, вигинаючись у найдивовижніших рухах. Каліф і Мансор здивовано спостерігали, але варто було їй зупинитися в картинній позі і завмерти на одній нозі, граційно махаючи крилами, як вони не стримались, і з їхніх дзьобів вирвався нестримний регіт, від якого вони ще довго відсапувалися. Каліф перший опанував себе.

— Сміх та й годі! — кинув він. — Таке й за гроші не побачиш. Шкода, що дурні звірі полякалися нашого сміху, а то вони, дивись, ще й заспівали б!

Але цієї миті великий візир згадав, що рецепт перетворення забороняв їм сміятися. Він виклав свої страхи каліфу.

— Меккою і Мединою присягаю, погана була б утіха, якби мені довелося залишитися лелекою. Пригадай це безглузде слово: в мене щось голова дірява.

— Нам треба тричі поклонитися на схід і при цьому вимовити: "Му... му... мубарот".

Вони обернулися на схід і заходилися кланятися, мало не торкаючись дзьобами землі.

— Мубарот! — вигукнув каліф.

— Мубарот — вигукнув візир.

Та — лишенько! — хоч скільки вони повторювали це слово, а зняти з себе чари не змогли. Усе вивітрилося з голови, бідолашний Хасид і його візир тепер були лелеками.

Засмучені, вони побрели полями, не знаючи, що й робити. Бідолахи не могли повернути собі людську подобу, та й вертатись до міста не випадало: хто повірить лелеці, що той колись був каліфом, а коли хтось і повірить, то де це бачено, щоб лелека сидів на троні у самому Багдаді?

Так вони бродили багато днів, змушені вряди-годи кидати до рота жменю зерна, насилу пережовуючи його довгими дзьобами. Ящірки і жаби їм аж ніяк не смакували; вони боялися тими ласощами заробити собі розлад шлунку. Єдине, що тішило бідолах, це те, що тепер вони вміли літати, тож вони частенько літали над дахами Багдада, аби поглянути, що роблять мешканці.

У перші дні вони помічали на вулицях велику тривогу і печаль. Проте день на четвертий після свого перетворення, сидючи на даху каліфового палацу, раптом побачили внизу на вулиці врочисту процесію: сурмили труби і гриміли барабани; на гарно вбраному коні сидів якийсь достойник у гаптованому золотом пурпуровому каптані, а довкола нього метушилася блискуча свита; півміста бігло за ним услід, і всі кричали: "Хай живе Міцра, повелитель Багдада!".

Лелеки на даху палацу презирнулися між собою, і каліф Хасид мовив:

— То що, здогадуєшся ти тепер, чому мене зачарували? Той самий Міцра — син мого заклятого ворога, могутнього чарівника Кашнура, який у лиху годину присягся, що жорстоко помститься мені. Але я не полишаю надії. Ходи за мною, вірний товаришу моїх поневірянь, подамося до труни пророка. Можливо, чари розсіються у святих місцях.

І вони злетіли з палацового даху й подалися десь у Медину.

Проте летіти було важкувато, обом лелекам бракувало вправності.

— Мій пане, — простогнав години за дві великий візир, — з вашого дозволу, я вже не здужаю летіти, занадто ви квапитеся! До того ж вечоріє, і нам варто було б десь заночувати.

Хасид зглянувся на благання свого слуги; він саме помітив, що внизу в долині темніють руїни, які, вочевидь, могли дати їм притулок, і лелеки полетіли туди. На місці руїн, до яких привела

їх дорога, колись, певно, здіймався замок. Над купами каменю височіли вишукані колони; численні покої збереглися і свідчили про те, що будинок вирізнявся пишнотою. Хасид зі своїм супутником блукали галереями у пошуках сухого куточка. Раптом лелека Мансор зупинився.

— Пане мій і володарю, — пробурмотів він ледве чутно, — хоча великому візиру, а тим більше лелеці, смішно було б боятися примар, однак мене бере жах, адже тут поруч щось виразно зітхає й стогне.

Каліф і собі зупинився й почув, як хтось виразно хлипає: не звір, а радше якесь людське створіння.

Повен надій, він кинувся в той бік, звідки лунав стогін, але візир схопився дзьобом його за крило й слізно благав не накликати на себе нову біду. Та марно! У каліфа й під лелечим пір'ям билосся відважне серце, він вирвався, пожертвувавши кількома перинками, і кинувся в один із темних переходів. Незабаром Хасид опинився перед дверима: здавалося, вони були лише причинені і за ними хтось стогнав, раз по раз тихо підвиваючи. Каліф штовхнув двері дзьобом і, розгублений, застиг на порозі. У напівзруйнованому покої, куди сіялося тьмяне світло із ґратчастого віконця, він

побачив нічну сову, яка сиділа долі. Рясні сльози котилися з її великих круглих очей, а з кривого дзьоба виривався хрипкий стогін. Та, побачивши халіфа і його візира, який нахопився слідом за своїм паном, сова радісно скрикнула.

Птаха граційно змахнула з ока сльозу бурим крапчастим крилом, На подив каліфа та його візира, вона закричала людським голосом ще й чистою арабською мовою:

— Ласкаво прошу, панове лелеки! Ви для мене добрий знак, що мій порятунок близьенько, бо лелеки мають принести мені велике щастя, як колись мені провістили!

Оговтавшись, каліф схилив свою довгу шию, поставив тонкі ноги, мовби який танцюрист, і кинув:

— Нічна сово! Якщо вірити тобі на слово, то ми знайшли в тобі товаришку в неволі! Та леле! Марно ти сподіваєшся, що ми несемо тобі порятунок, бо сама переконаєшся в нашій безпорадності, коли почуєш нашу історію.

Сова попросила розповісти їй усе, і каліф зачав оповідати те, про що ми вже знаємо.

Коли каліф розказав сові свою історію, птаха подякувала йому й мовила:

— Послухай мою історію і знатимеш, що я така ж нещасна, як і ти. Мій батько — індійський король; я його єдина, нещасна дочка, і звуть мене Луза. Той самий чарівник Кашнур, який зачаклував вас, завдав страждань і мені. Одного разу він прийшов до мого батька сватати мене для свого сина Міцру. Проте батько мій, людина запальна, наказав спустити його зі сходів. Лиходій вирішив прокрастися до мене в іншій подобі, і, коли яюсь у саду мені захотілося втамувати спрагу прохолодним напоєм, він, перевдягнувшись рабом, підніс мені питво, яке перетворило мене на це бридке чудовисько. Коли я від переляку знепритомніла, він переніс мене сюди і страшним голосом крикнув: "Тут і залишайся, потворою, якою гидують навіть звірі, до кінця своїх днів або доти, поки хто-небудь не захоче взяти тебе за дружину навіть у цій огидній подобі. Так я помстився тобі і твоєму гонористому батькові".

Відтоді спливли довгі місяці. Сама-одна сумно живу я в цих руїнах; од мене відцурався весь світ, я бридка навіть для звірів; краса природи недоступна мені, бо я сліпа вдень, і лише коли бліде світло місяця падає на ці руїни, полуда спадає мені з очей.

Сова скінчила свою гірку оповідь і знову обтерла крилом очі.

Тим часом, слухаючи принцесу, каліф перебирав у голові все, що сталося.

— Або я нічого не розумію, — мовив він, — або ж між нашими нещастями є якийсь невловимий зв'язок; але де мені знайти ключ до цієї загадки?

Сова відказала йому:

— О, пане, у мене теж таке передчуття, бо колись, за юних літ, одна мудра жінка провістила мені, що великим щастям я завдячуватиму лелеці, і мені здається, я знаю спосіб, як нам урятуватися.

Каліф дуже здивувався і запитав, що це за спосіб.

— Чарівник, який завдав горя нам обом, щомісяця навідується в ці руїни. Неподалік від цієї кімнати є зала. Там він зазвичай бенкетує з великою компанією. Я не раз уже

підслуховувала їх. Вони розповідають один одному про свої паскудства; а що, коли цього разу він вимовить те слово, що його ви забули...

— О, безцінна принцесо, — вигукнув каліф, — розкажи ж, коли він буде тут і де та зала.

Сова помовчала хвилинку і потім мовила:

— Не прогнівайтеся на мене, та я можу виконати ваше бажання лише за однієї умови.

— Ну ж бо, кажи! Кажи! — закричав Хасид. — Наказуй, я готовий на все.

— Річ у тім, що мені й самій хотілося б звільнитися, але це можливо лише, коли один із вас візьме зі мною шлюб.

Здавалося, ці слова заскочили лелек зненацька, і каліф кивнув своєму слугі, щоб той вийшов із ним з кімнати.

— Великий візире, — мовив каліф за дверима, — справа поганенька, проте ви б усе-таки могли погодитися.

— Отакої? — заперечив той. — Щоб дружина, коли я повернуся додому, видряпала мені очі? До того ж я старий, а ви людина молода і неодружена, — радше вже вам варто одружитися з молодогою і прекрасною принцесою.

— Тож бо й воно, — зітхнув каліф, сумно опустивши крила, — звідки ти знаєш, що вона молода і прекрасна? Так, ніби купуєш kota в мішку!

Вони довго ще умовляли один одного, але під кінець, коли каліф зрозумів, що його візир радше лишиться лелекою, ніж одружиться із совою, то вирішив, що має сам виконати умову. Сова неабияк зраділа. Вона відкрила їм, що вони прийшли саме вчасно, ймовірно, якраз цієї ночі чаклуни зберуться на своє збіговисько.

Сова разом із лелеками покинула кімнату, щоб провести їх до тієї зали; довго вони йшли темною галереєю, поки назустріч їм із напівзруйнованої стіни не блиснуло світло. Коли вони наблизилися, сова наказала їм не шуміти. Стоячи біля отвору в стіні, вони бачили всю широку залу. Вона була прикрашена колонами і прекрасно прибраною. Безліч кольорових ламп замінювали денне світло. Посеред зали стояв великий круглий стіл, заставлений вишуканими стравами. Стіл був оточений диваном, на якому сиділо восьмеро чоловіків. У одному з них лелеки впізнали того самого купця, що продав їм чарівний порошок. Сусід по столу попросив його розповісти про останні пригоди. І він разом з іншими розповів також історію каліфа та його візира.

— Що ж за слово ти їм задав? — запитав один із чарівників.

— Дуже складне латинське слово — мутабор.

Почувши це крізь щілину в стіні, лелеки просто збожеволіли від радості. Вони щодуху помчали до виходу з руїн на своїх цибатих ногах, і сова ледве встигала за ними. Вибравшись назовні, каліф зворушливо вимовив, звертаючись до сови:

— О ти, яка врятувала життя мені і моєму другові, на знак вічної вдячності за те, що ти зробила для нас, дозволь мені бути твоїм чоловіком!

Відтак вони обернулися на схід, тричі схилили довгі шиї назустріч сонцю, яке саме підбивалося з-за гірського хребта, і крикнули: "Мутабор!". За мить лелеки

перетворилися на людей, і, сповнені великої радості через те, що знову вернулися до життя, пан і слуга, ковтаючи сльози і водночас сміючись, кинулися в обійми один одному. Як же вони здивувалися, коли глянули позад себе. Незнайома красуня, гарно вдягнена, стояла перед ними. Посміхаючись, простягнула вона руку каліфові.

— Хіба ви не впізнаєте свою нічну сову? — запитала дівчина.

То насправді була вона! Каліф був захоплений її красою і грацією і нетямився від щастя.

Усі троє відразу вирушили до Багдада. Каліф знайшов у себе за поясом не тільки табакерку із чарівним порошком, а й гаманець із грошима. У найближчому селищі купив він усе, що було їм потрібно для подорожі, і невдовзі вони прибули до воріт Багдада. Там прибуття каліфа викликало великий подив. Його вже вважали небіжчиком, отож народ потішився, коли знову побачив свого улюбленого правителя.

Тим яскравіше спалахнуло полум'я народного гніву проти ошуканця Міцри. Юрби людей кинулися до палацу і захопили старого чарівника разом із сином. Старого каліф відправив у ту саму світлицю зруйнованого замка, де жила перетворена на сову принцеса, і наказав його там повісити. А синові, який не тямив ні вуха ні рила в чаклунському мистецтві батька, каліф запропонував на вибір: або смерть, або дрібка порошку. Коли той обрав останнє, великий візир підніс йому табакерку. Він нюхнув гарненько і, щойно каліф докинув заклинання, перетворився на лелеку. Каліф наказав замкнути його в залізну клітку й поставити в себе в саду.

Довго й радісно жив каліф Хасид зі своєю дружиною. Найвеселіший час наставав увечері, коли до нього приходив великий візир; вони частенько згадували свої лелечі пригоди, а коли каліф був аж надто веселий, то раз по раз виводив великого візира у вигляді лелеки. Статечно, не згинаючи ніг, крокував він кімнатою, тріскотів щось, розмахував, ніби крильми, руками, і показував, як той марне кланявся на схід і викрикував: "Муртурбур! Бурмуртур! Турбурмур!". Каліфових дружину та дітлахів ця вистава неабияк тішила; проте якщо каліф тріскотів надто довго, кланявся і кричав "мутароб", то візир, посміхаючись, лякав його тим, що розкаже його дружині, як вони сперечалися за дверима кімнати нічної сови.